

ION CORDONEANU

Teaching Lecturer of Philosophy

PhD Complete

Department of Philosophy

University "Dunarea de Jos" of Galati

Romania

DESPRE O NOUĂ POSIBILITATE DE ÎNȚELEGERE
A „FILOSOFIEI CREȘTINE”

ABSTRACT

About a new possibility to understanding of „christian philosophy”

In this present study I am trying to point out the better understanding of the christian phenomenon and also on what level the concept of purpose and place for this philosophy is situated (in the concept of the third millenium for theological christian thinking developement and accordingly to the written history regarding the christian philosophy concept) as it would devolve from the Fides et Ratio (the encyclical of Pope John Paul II).

Key words: christian philosophy, fides et ratio, John Paul II, *ancilla theologiae*.

Adolf von Harnack afirmase undeva că istoria dogmelor arată transformarea Evangheliei în metafizică grecească. Această afirmație a fost, la vremea ei, criticată, fiind dovedită deosebirea fundamentală dintre metafizica grecească și cea creștină. Tot referitor la raportul dintre metafizică și creștinism, a apărut ca interesantă, la un moment dat, în mediul filosofic românesc, ideea, susținută într-un interviu de Gadamer, conform căreia Heidegger ar fi afirmat că teologia ortodoxă nu a dezvoltat o metafizică proprie și, prin aceasta, ar dovedi oarecare superioritate față de teologia occidentală¹. Între aceste două afirmații ar putea fi situată și această nouă discuție pe care o propun, referitoare la *filosofia creștină*. Cât de întemeiată este această sintagmă, dacă acoperă o preocupare reală și o ramură a studiului în istoria gândirii europene și care ar fi aceea nu îmi propun să cercetez aici. Voi încerca doar să arăt cum ar putea fi înțeleasă noțiunea de filosofie creștină și unde se situează concepția despre rostul și locul

acestei filosofii (în contextul dezvoltării gândirii teologice la începutul mileniului al III-lea de creștinism și după scrierea istorii referitoare la conceptul de filosofie creștină) așa cum s-ar desprinde ea din enciclica Papei Ioan Paul al II-lea, *Fides et Ratio*².

Se poate considera că disputa în jurul *noțiunii de filosofie creștină* și-a găsit începutul în ziua de 21 martie 1931, când E. Gilson și E. Brehier își făceau cunoscute vederile: primul afirma că *o asemenea filosofie există*, al doilea tranșa chestiunea prin a declara dezinteresul filosofului față de o asemenea filosofie, dacă ea ar exista.

Brehier pornea de la afirmarea separării dintre religie și filosofie, prima descriind raportul misterios al lui Dumnezeu cu omul, cea din urmă având ca substanță raționalismul. Era afirmată, în fapt, separarea dintre credință și rațiune. Problema nu era nouă în gândirea occidentală, ea făcuse obiectul disputelor scolastice, cunoscuse încercări de rezolvare la Toma din Aquino, la Descartes, tocmai

primise un răspuns în conferința lui Heidegger din 1927, *Fenomenologie și teologie*³. Mai mult, partizanii lui Brehier (un Leon Brunschvicg) afirmă că existența unei filosofii creștine ar limita puterile rațiunii și denunțau în conceptul gilsonian *creștinizarea filosofiei*⁴.

Gilson caută să propună ca problema filosofiei creștine să se discute din perspectiva istorică și nu doctrinară, afirmând următorul principiu inductiv: “Dacă există sisteme filosofice, pur raționale în principiile și în metodele lor, a căror existență nu s-ar explica fără religia creștină, filosofii în discuție merită numele de filosofii creștine” (*La philosophie et la théologie*)⁵. Jacques Maritain consideră, delimitându-se de Gilson, că se impune o soluție de ordin doctrinal, “care să depășească identificarea filosofiei cu un sistem determinat și s-o așeze ca expresia cea mai încheiată și pură a filosofiei”⁶. Maritain distinge între dimensiunea formală a filosofiei creștine și cea materială. Din punct de vedere formal, filosofia creștină are raționalitatea ei care o apropie de filosofia greacă, material, ea este un instrument în elucidarea misterelor. Jacques Maritain corectează și înțelegerea filosofiei ca *ancilla* și o delimitează de *serva*, căci, abordată de teologie după legile ei, raționale, filosofia ar fi, mai degrabă, un secretar de stat, fără a fi distrusă în identitatea ei, ca înțelepciune și distinctă, *după natură*, de teologie. Așadar, soluția lui Maritain, pentru a evita și, totodată, pentru a depăși neajunsurile care decurg din inconsecvența gilsoniană față de principiile tomiste și din îndepărtarea de dogmatism, era de a identifica filosofia creștină cu filosofia în condiția ei absolută.

Filosofia de la criză la restabilirea demnității

În opinia Papei Ioan Paul al II-lea, filosofia este una dintre cele mai nobile misiuni ale omenirii, iar Biserica vede în

această preocupare a spiritului “calea pentru cunoașterea adevărilor fundamentale referitoare la existența omului” și “ajutor pentru aprofundarea înțelegerii credinței”⁷. În secolul XX, însă, această activitate deosebită a rațiunii a ajuns în impas concentrându-și cercetarea doar asupra omului și a uitat că trebuie să se îndrepte spre un adevăr care îl transcende. Întorcându-se asupra ei însăși, rațiunea a pus în lumină limitele și condiționările capacității de cunoaștere a omului, părăsind cercetarea ființei. În această condiție fiind, filosofia a devenit *agnostică* și *relativistă* iar cercetarea ei rătăcește în scepticism. Teologul Pontif sesizează, pe de o parte, că “pluralitatea legitimă a pozițiilor a cedat locul unui pluralism nediferențiat, fundamentat pe teza că toate pozițiile sunt echivalente”⁸, constatând, în acest context, că *totul este redus la opinie* și, pe de altă parte, reclamă necesitatea re-formulării întrebărilor fundamentale și a încercării de a găsi răspunsuri care să afirme adevărul și să redea speranța în capacitatea cognitivă a omului. În *Fides et Ratio*, Ioan Paul al II-lea intenționează ca, din perspectiva teologului, să afirme necesitatea reflecției asupra temeiului adevărului și raportului său cu *credința*. Intră în sarcina fundamentală a filosofiei de a recupera vocația originară prin apelul la căutarea adevărului.

În bună tradiție a gândirii teologice apusene, Ioan Paul al II-lea formulează problema adevărului în dublă condiție: cea a reflecției filosofice și cea a Revelației. Deși se face distincția dintre cele două ordine de cunoaștere, operată după principiu (rațiunea naturală, respectiv credința divină) și după obiect (adevărurile rațiunii și respectiv), scopul ultim al filosofiei și al teologiei este cunoașterea lui Dumnezeu, identificat cu adevărul, chiar dacă mijloacele și conținuturile sunt diferite. Principiul de la care pornind este formulată convergența dintre cele două domenii este acela că “Dumnezeu se lasă cunoscut prin intermediul naturii”. Înțelegerea lumii, a

structurii și a elementelor ei poate purta gândirea de la natură la Creatorul ei: "... se recunoaște un prim stadiu al Revelației divine, constituit din minunata *carte a naturii*, pe care citind-o cu instrumentele specifice rațiunii umane, se poate ajunge la cunoașterea Creatorului"⁹.

În înțelegerea raportului dintre creștinism și filosofie, poticnirea dintre cele două căi ale spiritului constă în identificarea greutății cu care schemele obișnuite ale gândirii pot primi adevărul revelat al Întrupării, Răstignirii și Învierii Dumnezeuului întrupat în persoana lui Iisus Hristos. Conform scrisorilor Sfântului Apostol Pavel, "raportul credință și filosofie află în predicarea lui Cristos răstignit și înviat colțul de stâncă împotriva căruia poate să naufragieze, dar dincolo de care poate da în oceanul nemărginit al adevărului. Aici se vede clar granița dintre rațiune și credință, dar devine la fel de clar și spațiul în care ambele se pot întâlni."¹⁰.

Teologul arată că, în virtutea postulatului rațiunii, care proclamă unitatea adevărului și este exprimat în principiul non-contradicției, adevărul revelat în Hristos nu este în conflict cu adevărurile la care se ajunge filosofând. Același Dumnezeu creator al lunii este autor al istoriei mântuirii, deci același principiu care fundamentează inteligibilitatea și raționalitatea creației este Cel care Se revelează în Iisus Hristos: "adevărul care provine din Revelație este, în același timp, un adevăr care se înțelege prin lumina rațiunii. De fapt, numai în această dublă accepțiune se poate preciza relația justă a adevărului revelat cu știința filosofică."¹¹.

O scurtă privire asupra istoriei raportului dintre credință și rațiune, arată că Sfântul Iustin se manifestă sub semnul unui "discernământ prudent", prețuind și după convertire filosofia greacă dar afirmând în creștinism "unica filosofie sigură și utilă"¹², în timp ce Clement Alexandrinul, pentru care filosofia este instruire propedeutică pentru credința creștină, consideră Evanghelia "filosofia adevărată". Origen

este cel dintâi pentru care filosofia greacă joacă un rol semnificativ în sinteza elaborată ca prima formă de teologie creștină, asumând platonismul. Discursul teologic are, cu gânditorii creștini, o nouă semnificație, diferită de cea indicată în filosofia greacă (doctrină generică despre divinitate), fiind înțeleasă ca *doctrină adevărată despre Dumnezeu*¹³. În seria părinților care au încercat încreștinarea gândirii grecești, sunt considerați părinții capadocieni, Dionisie Areopagitul și Augustin, ultimul fiind considerat cel care a produs "prima mare sinteză a gândirii filosofice și teologice în care se revărsau curentele gândiri grecești și latine"¹⁴. Gânditorii creștini au înțeles apelul la filosofie, recunoscând elementele comune dar și diferențele pe care le impunea raportarea rațiunii la Revelație. De pildă, Anselm din Canterbury consideră că sarcina rațiunii este de a înțelege conținutul credinței și de a admite, în cursul cercetării sale și pornind de la principiul armoniei fundamentale dintre cele două tipuri de cunoaștere, caracterul necesar a afirmațiilor credinței. La Toma din Aquino, armonia dintre rațiune și credință este pusă în prim plan, pornind de la principiul că "ambele provin de la Dumnezeu" și "nu se pot contrazice între ele"¹⁵. Așa cum natura contribuie la înțelegerea revelației și este desăvârșită de aceasta, credința presupune și desăvârșește rațiunea. Cu Evul Mediu relația dintre cele două tipuri de cunoaștere evoluează de la distincție la separare, acest divorț fiind la originea autonomizării unei filosofii autonome în raport cu datele credinței. Asistăm, de atunci încolo, la discreditarea ori a credinței, ori a rațiunii, ambele fenomene repercutându-se asupra existenței omului și a modului în care se raportează acesta la lume. Criza raționalismului manifestată prin absolutizarea rațiunii a dus, pe de o parte, la nihilism și, pe de altă parte, la dominația tehnicismului și, implicit, la alienarea ființei umane.

Teologul apusean identifică în această stare de lucruri dublul pericol de care sunt amenințate atât rațiunea, cât și credința: “Rațiunea lipsită de aportul Revelației, a străbătut căi laterale care riscă să o facă să piardă din vedere ținta ei finală. Credința lipsită de rațiune, a subliniat sentimentul și experiența, riscând să nu mai fie o propunere universală. Este iluzoriu a se gândi că, în fața unei rațiuni slabe, credința ar fi mai incisivă; dimpotrivă, cade în pericolul grav de a fi redusă la mit și superstiție. În același fel, o rațiune care nu are în față o credință matură nu este provocată să fixeze privirea pe nouitatea și radicalitatea ființei.”¹⁶. Conciliul Vatican I reafirmă, în vederea restabilirii echilibrului între cele două instanțe, exigența posibilității cunoașterii naturale a existenței lui Dumnezeu pornind de la ordinea naturii. Deși distincte, prin principiu și obiect, cele două forme de cunoaștere trebuie să afirme unitatea adevărului.

Filosofia creștină

Din istoria raporturilor dintre credință și filosofie se pot identifica trei stări ale filosofiei: I. *filosofia autonomă* care afirmă independența față de Revelație și este încrezătoare în puterile rațiunii; II. *filosofia creștină* care indică acea speculație unită cu credința; III. filosofia înțeleasă ca *ancilla theologiae*.

Filosofia creștină nu este o filosofie oficială a Bisericii, noțiunea indicând, mai degrabă, filosofarea înțeleasă ca speculație “în unire vitală cu credința”¹⁷. Filosofia creștină se referă la acea gândire filosofică a cărei realizare nu ar fi fost posibilă “fără contribuția, directă sau indirectă, a credinței creștine” și cuprinde două aspecte, unul subiectiv (care constă în purificarea prin credință a rațiunii) și unul obiectiv (care se referă la adevărurile Revelației inaccesibile, în mod natural, rațiunii). Prin lucrarea de purificare a rațiunii, filosoful creștin dobândește umilința și curajul de a aborda probleme

dificile precum răul, suferința, sensul vieții, păcatul originar etc. “Acestea sunt niște sarcini care provoacă rațiunea să recunoască că există adevăr și rațional mult dincolo de granițele strâmte între care ea ar fi înclinată să se închidă. Aceste tematici largesc de fapt domeniul rațional.”¹⁸. Filosoful creștin, lărgind cercetarea la noi domenii ale adevărului, nu se transformă în teolog, pentru că el nu încearcă să înțeleagă adevărul credinței pornind de la Revelație, ci lucrează cu metodologia și principiile filosofiei.

Înțeleasă ca *ancilla theologiae*, filosofia este chemată în rolul de interlocutoare cu sarcina de a verifica inteligibilitatea și adevărul universal al teologiei. Papa Ioan Paul al II-lea acordă o altă semnificație termenului de *ancilla*, înțeles nu ca supunere servilă în raport cu teologia, ci “în sensul în care Aristotel vorbea despre științele experimentale ca *slujitoare* ale *filosofiei prime*”¹⁹. Totuși, filosofia trebuie să respecte exigențele care derivă din adevărurile revelate și, împreună cu teologia, să rămână sub autoritatea și discernământul Magisteriului – depozitarul unui adevăr unic care va lumina reflecția filosofică. Posibilitatea elaborării unei filosofii consonante la Cuvântul lui Dumnezeu, rezultat al acceptului din partea atât a teologului cât și a filosofului, de a fi călăuzit de autoritatea acestui adevăr, se va constitui în aria de dialog între credință și cultură, creștini și necreștini.

Provocarea filosofiei

Întruparea este evenimentul tainic petrecut în Istorie adresează filosofiei provocarea cea mai serioasă, pentru că rațiunea trebuie să depășească logica proprie însușindu-și-o pe cea a Revelației. Ca atare, filosofia are nevoie să accepte câteva exigențe, dacă vrea să fie în concordanță cu descoperirea divină. Redescoperirea dimensiunii sapiențiale, verificarea puterii omului de a ajunge la cunoașterea adevărului, caracterul metafizic sunt acele

exigențe pe care le are în vedere teologul catolic. Între acestea, se detașează componenta metafizică datorită căreia filosofia ar putea depăși criza în care se află. Ioan Paul al II-lea recunoaște că la reabilitarea filosofiei vor contribui hermeneutica și analiza limbajului, studiile din aceste domenii fiind utile pentru înțelegerea credinței și pentru exprimarea în mod universal a realității divine. Sunt afirmate, pe de o parte, necesitatea recuperării unei viziuni unitare și organice asupra lumii și cunoașterii, pe care gândirea creștină și-o asumă ca misiune de prim rang în contextul contemporan și, pe de altă parte, stabilirea unei relații strânse între filosofia elaborată în marginea tradiției creștine și filosofia contemporană, în vederea evitării erorilor care care-și au originea în ismele modernității (eclectism, istoricism, științism, pragmatism, nihilism).

Drept concluzie este afirmată imperativ necesitatea angajării în filosofia contemporană a “filosofilor credincioși” care pot promova “o reflecție care va fi comprehensibilă și judicioasă și pentru cel care nu percepe încă adevărul întreg pe care Revelați divină îl arată”²⁰.

Conceptia Papei Ioan Paul II asupra raportului dintre filosofie și teologie depășește neajunsurile care reieșeau din cele două încercări care vizau fundamentarea unei filosofii creștine, fie din perspectivă istorică (Gilson), fie ca o soluție de ordin doctrinal (Maritain), în prima jumătate a secolului trecut. La granița dintre milenii dialogul dintre filosofie și teologie se impune în contextul crizei de autoritate a celor două, pe de o parte, și a unei crize de ordin spiritual a societății omenești, cu efecte din ce în ce mai grave în plan moral, spiritual, social și politic. Filosofia creștină va avea, în mileniul a treilea, ca sarcină, asumarea misiunii de înainte-mergătoare a teologiei, pentru a reliefa, în manieră și cu instrumente proprii, cauzele acestui impas, pentru ca teologia să poată administra medicamentul adecvat vindecării bolilor unei societăți aflate în derivă spirituală²¹.

Note

1. Că o asemenea idee ar justifica opțiunea unor facultăți românești de teologie de a nu acorda importanță studiului filosofiei grecești și nu numai, este o altă problemă.
2. *Fides et Ratio*, dată la Roma, în “Sfântul Petru”, 14 septembrie, sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, a anului 1998, al 20-lea de pontificat (Editura *Presa Bună*, Iași, 1999, trad. din italiană de pr. prof. dr. Wilhelm Dancă).
3. v. A. Adămuț, *Filosofia Sfântului Augustin*, Editura Polirom, 2001, p. 12-14 ș.u.
4. Spre deosebire de aceștia, o altă partidă antigilsoniană (Blondel, Guerin, van Steenberghe) acuzau raționalizarea creștinismului; vezi întreaga discuție la Gheorghe Vlăduțescu, *Filosofie neotomistă în Franța*, Editura științifică, București, 1973, cap. “Conceptul de filosofie creștină” (p. 38-56).
5. v. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 43.
6. *ibidem*, p. 49.
7. *FR*, p. 5.
8. *FR*, p. 6.
9. *FR*, p. 18.
10. *FR*, p. 21.
11. *FR*, p. 28.
12. conf. *Dialogul cu Trifon* 8, 1.
13. *FR*, p. 31.
14. *FR*, p. 32.
15. *FR*, p. 34.
16. *FR*, p. 3.)
17. *FR*, p. 56.
18. *FR*, p. 57.
19. *FR*, p. 58.
20. *FR*, p. 75.
21. La ceasul la care acest articol tocmai era încheiat, după sărbătorirea Paștelui în Biserica Romano-Catolică și în Duminica Floriilor serbată în Biserica Ortodoxă, noul Suveran Pontif, Papa Benedict al XVI-lea, în predica rostită cu prilejul inaugurării pontificatului (24 aprilie 2005), afirma, printre altele, că: “Nu puterea mântuiește, ci iubirea. Lumea se mântuiește prin Cel răstignit, nu prin cei ce răstignesc. Lumea

Universitatea Dunărea de Jos

este mântuită de răbdarea lui Dumnezeu și este distrusă de nerăbdarea oamenilor. Nu vă fie teamă de Hristos! El nu vă ia nimic, El vă dăruiește totul” – idei și sentințe care sunt folosite atît filosofilor politicului,

Filosofie

teoreticieni și practicieni, cît și eticienilor sau filosofilor liberului arbitru, sau celor interesați de principiile majore ale unei doctrine sociale creștine.